

LOGOPEDIK ISHLARNI RIVOJLATIRISHDA TARBIYACHI-PSIXOLOG NUTQIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR BILAN ISHLASHGA KOMPLEKS YONDASHUVI

Egamberdiyeva Shahnoza Akbar qizi

Jizzax viloyati, Jizzax shahar Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti maxsus pedagogika kafedrasida stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada logopedik ishlarni rivojlatirishda tarbiyachi-psixolog nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashga kompleks yondashuvi yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Nutq, nutq terapiyasi, ijtimoiy muhit, dislaliya, dizartriya, duduqlanish, alaliya, logopedik mashg'ulotlar, artikulyatsion mashg'ulotlar, ovoz, fonematik nutqni rivojlantirish.*

Annotation: *In this article, the educator-psychologist's comprehensive approach to work with speech-impaired children is highlighted in the development of speech therapy.*

Keywords: *Speech, speech therapy, social environment, dyslalia, dysarthria, stuttering, alalia, logopedic training, articulatory training, development of voice, phonemic speech.*

Аннотация: *В данной статье освещается комплексный подход педагога-психолога к работе с детьми с нарушениями речи в развитии логопедической помощи.*

Ключевые слова: *Речь, логопедия, социальная среда, дислалия, дизартрия, заикание, алалия, логопедический тренинг, артикуляционный тренинг, развитие голоса, фонематическая речь.*

Nutq terapiyasi-bu tuzatuvchi ta'lim va tarbiya vazifalari bajariladigan pedagogik jarayon. Tuzatish darklarini tashkil etish jarayonida umumiy didaktik printsiplarga katta e'tibor beriladi: ta'lim tabiati, ilmiy tabiati, tizimliliigi va izchilligi, kirish imkoniyati, ko'rinishi, ongi va faolligi, kuchi, individual yondashuvi, logoped ham maxsus printsiplarga asoslanadi: yetiopatogenetik (nutqning yetiologiyasi va mexanizmlarini hisobga olgan holda buzilishlari), izchillik va nutq buzilishlari, murakkablik, differensial yondashuv, bosqichma-bosqich, rivojlanish, ontogenetik xususiyatlarni hisobga olgan holda, faoliyatga yondashish, temporal yechimdan foydalanish, nutq malakalarini shakllantirish . tabiiy nutq aloqasi kontekstida.

Nutqning buzilishlarini bartaraf etishda ularning paydo bo'lishini belgilaydigan etiologik omillarning umumiyiligini hisobga olish kerak. Bu tashqi, ichki, biologik va ijtimoiy-psixologik omillar.

Shunday qilib, dislaliya bilan noto'g'ri luqma tovushlarni artikulyatsiyasini buzishga, artikulyatsion vosita mahoratining rivojlanmaganligiga sabab bo'ladi.

Bunday holda, okklyuziyani normallashtirish uchun logoped ortodontik aralashuv bilan birlashtiriladi.

Dislaliyaga, boshqalarning bolaning nutqiga etarlicha e'tibor bermasligi, ya'ni ijtimoiy omil ham sabab bo'lishi mumkin. Bunday holda, logopedik ish bolaning ijtimoiy muhit bilan nutq aloqalarini normallashtirishga, nutq motorikasini rivojlantirishga, fonemik in'ikosga qaratilgan.

Etiologik omillarning xususiyatiga qarab, duduqlanishni yo'q qilish bo'yicha ish turli yo'llar bilan tuzilgan. Funktsional xarakterga ega bo'lgan holda, asosiy e'tibor duduqlarning nutq aloqasini normallashtirish, ijtimoiy muhitga ta'siri va psixogen alomatlarini yo'q qilishga qaratiladi. Organik tabiat bilan ta'sir vosita alomatlarini normallashtirishga ko'proq yo'naltiriladi.

Bir qator holatlarda logoped turli xil tibbiy aralashuvlar (dori-darmon, psixoterapevtik va boshqalar) bilan birlashtiriladi.

Dislaliyada tovushlarning almashinishi eshitishning farqlanishining noto'g'riligi, tovushlarni quloqqa nisbatan kamsitilmasligi yoki ingichka artikulyatsion harakatlarning rivojlanmaganligi sababli bu tovushlarni almashtirilishi natijasida yuzaga kelishi mumkin. Dislaliyani bartaraf etishda asosiy ta'sir yetakchi buzuqlikka ta'sir qiladi - eshitish differentsiatsiyasining shakllanmaganligi yoki artikulyar motorikaning rivojlanmaganligi.

O'qish buzilishi (disleksiya) bilan tashqi mexanizmga o'xshash tashqi belgilar ham kuzatilishi mumkin. So'zning tuzilishining buzilishi ba'zi hollarda tovushlarni tahlil qilish va sintez shakllanmaganligi sababli, boshqalarda - morfologik tahlil va sintezning rivojlanmaganligi (prefikslar, qo'shimchalar, oxirlarning buzilishi) tufayli kuzatilishi mumkin.

Ushbu holatlarda logoped ishining maqsadi nafaqat nutq jarayonini rag'batlantirish va faollashtirish, balki oddiy nutq mexanizmlarini shakllantirish bo'ladi.

Tizimli yondashuv printsipli logopedik ishdagi nuqson tuzilishini hisobga olish, yetakchi buzuqlikni, birlamchi va ikkilamchi simptomlarning nisbatini aniqlash zarurligini nazarda tutadi.

Nutq tizimini tarkibiy va funktsional tashkil etishning murakkabligi nutq faoliyatining buzilishini umuman uning individual aloqalarini ham buzgan holda aniqlaydi. Bu nutqning buzilishlarini bartaraf etishda nutqning barcha tarkibiy qismlariga ta'sirining ahamiyatini belgilaydi.

Dizartriya yetakchi buzilish nutq apparati mushaklarining falaji va pareziyasi tufayli nutqning fonetik tomonining buzilishi hisoblanadi. Ammo dizartriya bilan nafaqat fonetik tomon, balki leksik zaxirani, shuningdek nutqning grammatik tuzilishini buzish mavjud. Shuning uchun dizartriya bilan logoped nafaqat fonetik tomonning buzilishini korreksiyalashga, balki umuman nutqni rivojlantirishga qaratilgan.

Ko'p nutq buzilishlari turli xil aqliy va asab-psixologik buzilishlar tarkibida namoyon bo'ladi. Nutqning buzilishi aksariyat hollarda sindrom bo'lib, uning

tarkibida nutq va nutqsiz alomatlar o'rtasidagi murakkab va noaniq aloqalar ajralib turadi. Bu har tomonlama (tibbiy-psixologik-pedagogik) ta'sirga bo'lgan ehtiyojni aniqlaydi, ya'ni individual nutq va nutqiy bo'lmagan alomatlar va alomatlar guruhlari o'rtasidagi o'zaro ta'sirning xususiyatini hisobga olgan holda, umuman butun sindromga ta'sir qiladi.

Masalan, alaliya miyaning tanlangan organik shikastlanishi natijasida paydo bo'ladi va nutqda ham, nutqda ham simptomlarning butun majmuasida namoyon bo'ladi. Alaliyaning nutq simptomatologiyasi lingvistik naqshlarni o'zlashtirish va ularning noto'g'ri ishlatilishida, agrammatizmlarda, so'zning bo'g'inli tuzilishining buzilishi, ovozning talaffuzi buzilganligi va boshqalar bilan ifodalanadi. Motor alaliyasi bilan nevrologik alomatlar kuzatiladi, kognitiv faoliyatning xususiyatlari va boshqa ruhiy jarayonlar, shaxsning shakllanishidagi og'ishlar kuzatiladi. Shuning uchun alaliyani yo'q qilishda murakkab ta'sir zarur.

Duduqlanish, shuningdek, disontogeneznining murakkab simptom majmuasidir, unda motor va ruhiy alomatlar kuzatiladi. Bu duduqlanishni, shu jumladan tibbiy va ko'ngilochar ishlarni, psixoterapiyani, nutq ustida ishlashni, ijtimoiy muhitga ta'sirni va hokazolarni yo'q qilishga qaratilgan kompleks yondashuvni belgilaydi.

Murakkab tibbiy-psixologik-pedagogik ta'sir barcha murakkab nutq buzilishlarini bartaraf etishda juda muhim, ammo bu ayniqsa dizartriya, duduqlanish, alaliya, afaziyani yo'q qilishda muhim ahamiyatga ega.

Nutqni buzilishining turli shakllarini bartaraf etish bo'yicha logoped ishlarining tizimi, uni belgilaydigan ko'plab omillarni hisobga olgan holda, farqlanadi. Differentsial yondashuv buzilishning etiologiyasi, mexanizmlari, alomatlari, nutq nuqsoni tuzilishi, bolaning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Nutqning buzilishlarini korreksiyalash jarayonida g'ayritabiiy bolalar rivojlanishining umumiy va o'ziga xos xususiyatlari hisobga olinadi.

G'ayritabiiy bolalarning turli toifalaridagi (aqli zaif, aqli zaif, miya yarim falaji bo'lgan, eshitish qobiliyati zaif, ko'rish qobiliyati past bo'lganlar, ko'r va boshqalar) nutqning buzilishini korreksiyalash bo'yicha logoped ishlari o'zlarining o'ziga xos xususiyatlariga ega, bu ularning sensorimotor va aqliy rivojlanish xususiyatlari bilan bog'liq. Logoped jarayonida nutqning rivojlanish darajasi, kognitiv faolligi, ayniqsa, bolaning hissiy sohasi va motorli ko'nikmalarini hisobga olish kerak.

Logoped - bu maqsadga muvofiq, murakkab tashkil etilgan jarayon bo'lib, unda turli bosqichlar ajratiladi. Ularning har biri o'ziga xos maqsadlari, vazifalari, korreksiyalash usullari va usullari bilan tavsiflanadi. Bir bosqichdan ikkinchisiga o'tish uchun zarur shart-sharoitlar izchil shakllantirilgan. Masalan, dislaliyani yo'q qilish bo'yicha ish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: sozlash, avtomatlashtirish, tovushlarni farqlash.

Logoped, aniq usul va usullardan foydalangan holda, bola tomonidan tovushni to'g'ri talaffuz qilish, uni avtomatlashtirishga erishadi. Asosiy vazifa - og'zaki muloqot jarayonida to'g'ri talaffuz mahoratini mustahkamlash. Ovozlarni almashtirish yoki aralashtirishda tovushlarni farqlash zarur.

Gapirish terapiyasi ontogenetik printsiptga asoslanib, nutqning turli xil shakllari va funktsiyalarini shakllantirish shakllari va ketma-ketligini hisobga oladi.

Shunday qilib, bolada bezovtalanadigan tovushlar ko'p bo'lgan hollarda, masalan, hushtak, hushtak, r, ishdagi ketma-ketlik ularning ontogenezdagi paydo bo'lishi (sibilant, sibilant, r). Alaliya bilan og'zaki nutq sintaksisini shakllantirish jarayonida ontogenezdagi har xil turdagi jummalarning paydo bo'lishi ketma-ketligi hisobga olinadi.

Nutqning to'g'ri nutq ko'nikmalarini, nutq shakllari va funktsiyalarini shakllantirish ontogenezdagi ham soddan murakkabga, konkret dan mavhumga, mashg'ulot shakllardan samarasizga, vaziyatli nutqdan kontekstga, semantik munosabatlarni o'zlashtirishdan nutqning (lingvistik) birliklarning rasmiy belgilarini o'zlashtirishga qadar amalga oshiriladi. ...

Logoped ishida muhim o'rinni shaxsni korreksiyalash va umuman olganda tarbiyalash egallaydi, nutq buzilishining turli shakllari bo'lgan bolalarda shaxsni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari, shuningdek, yosh xususiyatlari hisobga olinadi.

Miyaning buzilishi (alaliya, afazi, duduqlanish, dizartriya) bilan bog'liq nutq buzilishlarini korreksiyalashda shaxsiy xususiyatlarni hisobga olish alohida ahamiyatga ega. Bunday holda, buzilishning simptomatologiyasida miyaning organik shikastlanishi va ikkilamchi qatlamlarning tabiati tufayli asosiy xarakterga ega bo'lgan shaxsni shakllantirishning aniq xususiyatlari qayd etiladi.

Bu shuni anglatadiki, duduqlanadigan bolalarda shaxsning nomuvofiq rivojlanishi, uning individual tomonlarining notekis rivojlanishi va shaxslararo munosabatlarning buzilishi mavjud.

Nutq buzilishi bo'lgan bolaga ta'siri uning atrofidagi odamlar bilan ijtimoiy munosabatlarni normallashtirish bilan bog'liq.

Nutq buzilishlarini tuzatish yyetakchi faoliyatni hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bu analitik va sintetik faoliyat, vosita mahoratini, hissiy sohani rivojlantirish, so'z boyligini boyitish, lingvistik naqshlarni o'zlashtirish va bola shaxsini shakllantirish vositasiga aylanadigan o'yin faoliyati jarayonida amalga oshiriladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR ROYXATI:

III. Maxsus adabiyotlar.

1- Ahmedova x. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida suhbat o'tkazish metodikasi. - T.: o'qituvchi, 2015, 32 b.

2- Ayupova M.Yu. "Logopediya" darsligi. O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, Toshkent -2007y.

3- Po'latova P. M. Maxsus pedagogigka – T.: 2005.

4- Mahkamjonova K.M., G'ulomov I.R. "Kichkintoylar uchun xalq xarakatli o'yinlari". Metodik qo'llanma. –T.: 2018.

5- Bekker K.P., Sovak M. Nutq terapiyasi. M.: Tibbiyot, 2018. - 288 b.